

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 8

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 1016 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-avgustda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Benchmarking asosida oliy ta'lim muassasalarining raqobatbardoshlik xususiyatini oshirish.....	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Zaynutdinova Umida Djalolovna	
Mehnat resurslarini samarali boshqarish orqali ish bilan bandlikni ta'minlash	20
Shakarov Zafar Gafforovich	
Трансформация человеческого капитала в условиях цифровизации и внедрения искусственного интеллекта в банковскую экосистему	24
С.С. Исмаилов	
“Kreativ iqtisodiyot” va “kreativ industriya”: mohiyati, nazariy jihatlarining tahlili	32
Dusmuxamedov Oybek Suratbekovich	
Muammoli kreditlar va ularni bartaraf etish yo'llari.....	37
Tojiyev Sardor Dilmurod o'g'li	
Don mahsulotlari tarmog'ida mavjud kamchiliklar va ularning yechimlari	41
Sh.B. Donayev	
Eksportni rivojlantirish iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biridir	45
Kursandov Komiljon Maxmatkulovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha soliq ma'muriyatchiligini tashkil etish	49
Idirisov Alisher Otajonovich	
Institutsional investorlar faoliyatini tashkil etishning konseptual jihatlarini.....	53
Sultanov Maxmud Axmedovich	
Poverty in developing countries: new problems and solutions.....	57
Amirdjanova Sitara Sunnat kizi	
Факторы, влияющие на успешное функционирование скандинавской модели развития экономики	61
Вохидова Мехри Хасановна	
Анализ зарубежного опыта методологии оценки финансового потенциала развитых стран	69
Буранова Лола Вахобовна	
Мамлакатimizda islom moliyaviy xizmatlarini joriy etishning zarurligi.....	78
Babamatov Tolib Hakimovich	
Davlat-xususiy sheriklik loyihalarining tashkiliy-huquqiy mexanizmlari	83
S.A.Karabayev	
O'zbekiston tijorat banklarida valyuta operatsiyalarini amalga oshirish yo'llari	90
Yusupov Aziz Shuxratovich	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi	95
Gulbayeva Feruza Islamovna	
Oliy ta'lim muassasalarining mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri.....	102
Sherov Alisher Bakberganovich	
Maxsus kiyimlar tikishda foydalaniladigan gazlamalar tahlili	107
Sayidova Maftuna Hamroqul qizi	
O'zbekistonda elektron bank xizmatlarini o'zgartirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	111
Umarova Malika Baxtiyarovna	
Оценка влияния налоговой системы на финансовое состояние организаций	116
Умида Юлдашева	
Теоретическое обоснование интернет-маркетинга в социальных сетях	120
Арипходжаев Саидамир Фузулиддинович	

Sport tashkilotining marketing strategiyasini ishlab chiqish.....	127
Ismoilov Sherzod Dilshodovich	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda klaster tizimini joriy qilish jarayonlari.....	132
Ziyadullayev G'ayrat Umidulla o'g'li	
Hududlar soliq salohiyatini oshirishda soliq risklarini boshqarishning zamonaviy tendensiyalari	138
Sharipov Narzullo G'ulomovich	
O'zbekistonning xalqaro bozordagi faoliyatini kengaytirishda marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	144
Shadieva Madina Djaloliddin qizi	
Xususiy tadbirkorlik va kichik biznes subyektlarining rivojlanish tendensiyalari.....	148
Jumanazarova Z.K.	
Xalqaro savdoning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'siri	154
Rashidov Bekzod Ulug'bek o'g'li, Isayev Laziz Baxtiyorovich	
Oliygochlarni optimallashtirishda sinergiya samarasiga erishish yo'llari	158
Adizov Sanjar Rashidovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida bank tizimining barqarorligini ta'minlash asosida aholi kambag'allik darajasini qisqartirish	165
Xoliyorov Murod Qahramon o'g'li, Xoliyoro Shoxista Qahramon qizi	
Концептуальная основа маркетинга в социальных сетях в туризме.....	174
Касимова Зилола Гуламиддиновна	
O'zbekistonda don mahsulotlari klasterlarida ishlab chiqarish va xo'jalik faoliyatini rivojlantirish	182
Alimov G'ayratjon Abduraxmon o'g'li	
Актуальные проблемы и пути решения приватизации государственного имущества в узбекистане	186
Шахзод Сайдуллаев	
Ttijorat bank daromadlaridagi risklarni baholash va boshqarishni takomillashtirish	192
Ahmedov Komron Muhammadaliyevich	
Sanoat korxonalarini iqtisodiy salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar tahlili.....	196
Quyjanov Xurshid Abdullayevich	
Tashkilotning moliyaviy natijalarini hisobga olishda auditni takomillashtirish masalalari	200
Bakayev Xurshid Maxmudovich	
Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasi o'rni va ahamiyati.....	206
Normurzaev Umid Xolmurzaevich	
Анализ международного опыта в сфере тепличного овощеводства	214
Нурутдинова Зухра Алишеровна	
Hududda turizm xizmatlarini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribalarining mohiyati	220
Madaminova Sanobar Askarovna	
Hududning iqtisodiy o'sishini "yashil" iqtisodiyot asosida shakllantirishning nazariy asoslari.....	226
Shomirzayev Abdug'affor Abdujabbor o'g'li	
Davlat tibbiy sug'urta jamg'armasi faoliyati tahlili.....	230
Umurzakova Mo'tabarxon Nodir qizi	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarining boshqarish tizimini takomillashtirish.....	234
Uzakova Umida Ruziyevna	
O'zbekistonda turistik majmualarni boshqarishning zamonaviy konsepsiyalari va yondashuvlarining metodologik jihatlar.....	241
Xomidov Qaxxorali Qurbonali o'g'li	
Aktiv va reaktiv quvvatlari tushunchasi va ularni soliqqa tortishdagi mavjud muammolar	247
Boykabilov Bahodir Mustafayevich	

Kichik sanoat zonalari korxona va mahsulotlar raqobatbardoshligini baholashga uslubiy yondashuv	251
Ozoda Batirovna Sakiyeva	
Investitsion jozibadorlikni baholashning uslubiy jihatlari	255
N.N.Zikrillayev	
Hududlarda turizm tarmoqlari infratuzilmasi va uni rivojlantirishni boshqarishning metodologik jihatlari	263
Saidova Dilfuza Abdufattohovna	
The connection of legal protection of geographical indications and state's economic growth	268
Almosova Shahnoza Sobirovna	
Kichik biznesning integratsiyalashuv mexanizmlarini shakllantirish	273
Israilov Rustam Ibragimovich	
Aksiyadorlik jamiyatlarida biznes jarayonlarni samarali boshqarishning nazariy asoslari va o'ziga xos xususiyatlari	277
D.D. Suvanova	
Оптимизация маркетинговой деятельности вузов узбекистана для привлечения абитуриентов	283
Шамшиева Наргизахон Носирхужа кизи	
Davlat budjetidan aholini uy-joy bilan ta'minlashning o'ziga xos xususiyatlari	290
Xannarov Komiljon Karimovich	
Tijorat banklarida transformatsiyalashuv jarayonlarining tahlili	296
Yoqubov Murodjon Valibekovich	
Роль инновационных инфраструктур в обеспечении конкурентоспособности промышленных предприятий	302
Каримов Хожакбар Махамаджон угли	
O'zbekiston qishloq xo'jaligida Osiyocha ishlab chiqarish usuliga asos solinishi	306
Abdulla Abduqodirov	
Kichik biznes korxonalari ishlab chiqarishida innovatsion jarayonlarni tadqiq qilish yo'llari	312
Nasrullayev Feruz Furqatovich	
Ijtimoiy-iqtisodiy adolat – barqaror rivojlanish kafolati	318
Alimov Nasimjon Hoshimovich	
“Istiqlol” memhonxonasi reklama faoliyati tahlili	322
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda asosiy belgilovchi omillar	328
Xaydarov Xurshidbek Latipjonovich	
Enhancing Industrial Efficiency through Integrative Sustainability Approaches	334
Kholmukhamedova Feruza	
Современные способы получения нефтяных битумов	338
Юлдашев Норбек Худайназарович, Махмудов Мухтор Жамолович, Комолов Руслан Илхомбекович	
O'zbekistonda agrobiznes orqali hududlarni rivojlantirish masalalari	342
Islomov Jamshed Davronovich	
Зарубежный опыт трансформации железнодорожной транспортной системы	347
Саримсакова Малохат Хикматуллаевна	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat xususiy sherikligini tashkil etishning mintaqaviy xususiyatlari	351
Qurbanov Jumanazar Omonovich	
Savdo korxonalarida buxgalteriya hisobini tashkil etish hamda hisob siyosatini shakllantirish	354
Uzakov Utkir Abdusattarovich	
Sanoatda raqamli transformatsiyaning shakllanishi va rivojlanishi	357
Gulbayeva Feruza Islamovna	

Ta'lim muassasalarida namunaviy shtat, jadvallarni tuzish tartiblarini takomillashtirish	364
Ortiqov Xamroqul Abdumajidovich, Boliyev Bahromjon Rustam o'g'li	
Mamlakatimizda turizm sohasini istiqbolda rivojlantirishga ta'sir etuvchi ekzogen omillar tahlili	369
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining masofaviy va boshqa xizmatlar bozorida raqobatni rivojlantirish masalalari.....	378
Ortiqov Oybek Abdullayevich	
Transport infratuzilmasining xususiyatlari.....	390
Shodmonbekova Nodira Kamoljon qizi	
Asosiy vositalarni xalqaro standartlar asosida hisobga olish tartibi	394
Shermamatov Sirojiddin Xaydarovich	
Logistika jarayonlarida raqamli yechimlar.....	399
Yarashova Vasila Kamalovna, Allabergenov Sherzod Maksudbayevich	
To'g'ridan to'g'ri sug'urta qilish operatsiyalari bo'yicha daromadlarning hisobini takomillashtirish.....	403
Abdusaidov S.J.	
Venchur kapitali: kelib chiqish tarixi va ilg'or horijiy tajribalar.....	409
Do'stov Firuz Ilxomovich	
Анализ статистического исследования рынка паломнического туризма в республике узбекистан	414
Мустаева Шохида Саъдуллаевна	
Структурно-функциональный анализ гастрономического туризма в республике узбекистан	420
Салиева Екатерина Сергеевна	
Вопросы привлечения внешнего финансирования металлургических предприятий в узбекистане.....	427
Татьяна Будей	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanishning afzalliklari	431
Khusanov Nodirbek Djumanazarovich	
Innovatsion g'oyalar va yangi ilmiy ishlanmalar asosida innovatsion mahsulotlar yaratishning boshqaruv tizimi samaradorligini oshirish yo'llari.....	437
Daliyev Xusan Xojakbarovich	
Macroeconomic factors in the development of the banking performance	442
Mamadiyorova Madina Nuriddin kizi, Dr.Susanti Kurniawati, X.S.Umarov	
Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	449
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	
Ecological sustainability and trade: economic and environmental implications of uzbekistan's accession to the WTO	453
Mironshokh Sattarov, Denny Andriana, Sirojiddin Yangiboyev	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishni o'ziga xos tendensiyalari.....	458
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortishning ilmiy – nazariy asoslari.....	468
Davletov Po'lat Torabayevich	
Ekoshahar tashkil etishda "yashil" belbog' hamda "yashil" makonning o'rni	476
Karimova Muqaddas Zabixullayevna	
Необходимость изучения механизма управления социально-трудовыми отношениями при переходе республики узбекистан на "зеленую" экономику.....	479
Раматов Зафарбек Жуманиязович	

Klasterlarning rivojlanish tarixi, ularning o'ziga xos xususiyatlari va raqobatbardoshlikdagi o'rni.....	482
Sherkulov Shohruh Erkin o'g'li	
Soliqlarni raqamlashtirish: QQS ning muammo va istiqbollari	486
Abdulxayeva Shahnoza Muhammadiyevna	
Dehqon va tomorqa xo'jaliklarida sug'oriladigan yerlarning unumdorligini oshirish yo'llari.....	492
Xo'jageldiev Chorshanbi Pardayevich	
Topical issues of analytical support for financial resources management of business entities in modern conditions	498
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Исследование цифровой валюты центрального банка как новой формы денег	506
Якубова Шамшинур Шуҳратовна	
Структуризация прибыли предприятия, факторы формирования и выявление резервов её повышения.....	513
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Xorijiy mamlakatlarda oilaviy migratsiya masalalari.....	517
Kadirova Zulayho Abduhalimovna, Gaziyeva Sulxiya Saidmashrafvna	
Ta'limda innovatsion tadbirkorlikning tarixiy rivojlanishini asosiy bosqichlari.....	522
Madaminova Xusnidaxon Shuxratovna	
Integratsiya jarayonida bog'dorchilikda klasterlarni barpo qilishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar va tarkibiy o'zgarishlarga ta'siri	526
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Banklarning moliyaviy xavfsizligi va uning iqtisodiy xavfsizlikka ta'siri.....	532
Mamatov Mamajan Axmadjonovich	
Qishloq xo'jaligida pillachilik biznesini rivojlantirish istiqbollarini belgilash jarayonini ekonometrik modellashtirish.....	535
Turgunov Odilbek Maripovich	
Zamonaviy pul-kredit siyosatining iqtisodiy o'sishni ta'minlashdagi rolini baholash.....	542
Mamanazarov Abdusamat Abdusaitovich	
The unique characteristics of governance systems in various countries: a comparative analysis.....	549
Bozorboev Otamurod Nurmuxammad ugli, Denny Andriana, Usmanov Bunyod	
GREEN ECONOMY AND GREEN CHEMISTRY: principles, priorities, advantages and it's impact to the future.....	553
Fozilova Firangiza Komilovna, Zokirova Ferangiz Zafarovna	
Kichik biznesda yoshlar tadbirkorligini shakllantirish va rivojlantirishning mohiyati va ahamiyati.....	557
Karimova Mavjuda Boxodirovna	
Tijorat banklari raqobatbardoshligini oshirishda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari va ulardan foydalanish yo'llari	562
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o'g'li	
Temir yo'l transportida yuk tashish samaradorligining iqtisodiy negizi tushunchasi va xususiyati.....	568
Shukurova Sultana Said Sultanovna	
Tashqi savdo va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro aloqalarining hozirgi holati va tendensiyasi.....	572
Hayitova Nigora Ilxomovna	
Mamlakat tashqi qarzini boshqarishning samarali yo'llari	576
Choriyev Fazliddin Ishkuvatovich	
A comparative analysis of investment risk management in the non-profit sector	583
Rakhimov Shoxrux Abduqaxxor O'g'li, Muhamad Arief Ramdhany	
Роль налога на доходы физических лиц в формировании бюджета узбекистана.....	587
Наврозова Фароғатхон	

Принцип работы электронных денег в форме электронных кошельков в банковском секторе	592
Ширинова Шохсанам Собир кизи	
Дальнейшее повышение эффективности деятельности постов удаленного электронного декларирования путем преобразования их структуры и алгоритма взаимодействия	598
Вахидова Феруза Алимовна	
Ishbilarmonlik muhitining mohiyati hamda uni baholashning zamonaviy usullari	603
Majidov Faxriddin Abdurazzok o'g'li	
Davlat moliyaviy siyosatining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati	609
Jabborova Dilafruz Sodiq qizi	
Mamlakat iqtisodiyoti rivojlanishida kichik biznes subyektlari faoliyatining ahamiyati	614
Ismoilov Narimonjon No'monjon o'g'li	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari	619
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Telekommunikatsiya sanoatining rivojlanish tendensiyalari	625
Toshmatov Salohiddin Zayniddinovich	
O'zbekistonda xizmatlar sohasi va uning amaldagi holati tahlili	631
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning atrof-muhitni yaxshilash va iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashish munosabatlari tahlili	637
Raximova Mohinur Dilshod qizi	
OTMlarining ta'lim faoliyatini boshqarish jarayonida qo'llaniladigan innovatsion shakl va metodlar	645
Esanova Shohida Utkirovna	
Investitsiya loyihalari samaradorligini baholashda moliyaviy modellashtirishning muhim jihatlari	651
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich, Zokirova Feruza Farxod qizi	
Internal factors influencing the competitiveness of the textile industry	657
Ikramova Nodira Burkhon kizi	
Mamlakatimiz tijorat banklari aktivlari samaradorligini baholash dolzarbligi	662
Xolmuradov Musurmon Avlaqulovich, Baltabaev Maxmud Toshpo'latovich	
Xalqaro bozordagi eng katta birlashish va sotib olish (m&a) opertsiyalari bo'yicha tahlili	667
Ahamdjonov Abdulloh Ahadjon o'g'li	
The impact of markets for innovative banking products on the economy	675
Abdurakhimova Dilara Karimovna	
Increasing the effectiveness of using marketing tools in public transport	686
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, G'iyosidinov Boburbek Baxtiyor o'g'li, Wang Cheng	
E-commerce strategies for global market expansion	694
Allanazarova Dilnoza, Gulnora Abdurakhmanova, Vanessa Gaffar	
Chinese commercial banks experience in asset diversification	704
Uktamova Nozima Narzulla kizi	
Issues of greening the economy in ensuring sustainable economic growth	708
Nurmetova Muyassar Jumanazarovna	
“Риск-ориентированный надзор в банковском секторе узбекистана: актуальные практики и вызовы”	712
Суюнов Жасур Бозорович	
Рейтинг устойчивости субъектов предпринимательства: некоторые теоретические и практические аспекты	715
Исроилов Баходир Ибрагимович, Ibragimov Boburshoh Boxodir ugli	

Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish amaliyotini takomillashtirish yo'llari.....	718
Raxmanov Ilxom Xurramovich	
O'zbekistonda moliyaviy razvedka xizmati faoliyatini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	725
Abdug'aniyev Uchqun Habibulla o'g'li, G'aniyev Samariddin Murodullo o'g'li	
Передовые методы сбора данных для точных маркетинговых исследований	730
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Budjet tashkilotlarida ichki auditni tashkil etish va uning uslubiyotini takomillashtirish.....	733
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Djalilova Malika Shuxratovna	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda logistikaning nazariy va uslubiy asoslari.....	740
Mirzanova Nozima Maratovna	
Tijorat banklarining transformatsiyalash jarayonlarini masofaviy bank xizmat turlari orqali rivojlantirish	744
Farmanova O'g'iloy Aliqul qizi	
Budjet daromadlarini shakllantirishning xorij tajribasi	748
Saipnazarov Shaylavbek Aktamovich	
Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar – o'zbekistonni yanada rivojlantirish strategiyasining tarbiyaviy omili.....	753
Gulxayo Samandarova Abdulkarim qizi	
Potential of vineyard tourism in Cappadocia region	761
Xashimova Shaxnoza Shuxrat qizi	
Aloqa xizmatlarini ko'rsatishning bugungi muammo va yechimlari.....	767
Shirinova Gulnoza Xudoyor qizi	
Mamlakatlarga xos xatarlarni baholash metodologiyalari tahlili	771
Bahriddinov Viqorjon Akbar o'g'li	
Tijorat banklarida faktoring operatsiyalariga ta'sir qiluvchi omillarning empirik tahlili	779
Usmonov Farrux Farxodovich	
A Comprehensive Analysis between Entrepreneurship and Unemployment in Uzbekistan.....	787
Shomurodov Tokhir Boymurod ugli, Rakhmonov Bekzod Sharibjon ugli, Kuziyeva Gulnoza Rashidovna	
English language competency as a catalyst for promoting sustainable development education in economics programs	792
Askarova Feruza Abdullaevna	
O'zbekiston misolida inson kapitali va tadqiqotlar boshqaruvini tadqiq qilish.....	798
Abdullayev Baxodir	
The role of insurance enterprises in securing global maritime trade.....	804
Sohibjamol Abirkulova	
Fond bozori orqali investitsiya faoliyatini moliyalashtirish yo'llari.....	809
Haydarov O'ral Axmadovich	
Bozor bahosi usullari asosida loyiha tannarxining bir qismi sifatida mehnat xarajatlarini hisoblashning iqtisodiy modeli.....	815
Suvonov Bekniyoz Baxtiyor o'g'li	
Анализ теоретического основы государственного внутреннего финансового аудита Республики Узбекистан.....	821
А.Нурниязов, Б. И. Исроилов	
O'zbekistonda kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishda infratuzilmaning ahamiyati.....	829
Raxmonov Bekzod Sharibjon o'g'li, Shomurodov Tohir Boymurod o'g'li, Botirova Hulkan Olimjonovna	
Innovatsion biznesni rivojlantirishning nazariy jihatlari.....	836
M.E.Ostanova	
O'zbekiston respublikasi davlat budjeti daromadlarini o'rta muddatli prognozlash.....	841
Fayzullayev Doston Mahmud o'g'li	

Conceptual Foundations of Applying Public-Private Partnership Mechanisms in the Tourism Sector	847
Saidov Utkir Uralboyevich	
Tijorat banklarining likvidligini ta'minlashda xorij tajribasi.....	852
Sattorova Nasiba G'anijon qizi	
Sanoat tarmog'ini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishini statistik baholash.....	856
To'rayeva Zilola Turg'unovna	
Tadbirkorlik faoliyatida mijozlar bilan barqaror aloqalarni o'rnatishda CRM strategiyalarining roli.....	860
Xalilova Nafisa Komilovna	
Ways to improve the efficiency of banking services in our country	863
Muminova Masuda Bakhtiyorovna	
Agrar sohada investitsion loyihalarni tutgan o'rni va o'ziga xos jihatlari.....	867
Utanov Bunyod Kuvandikovich	
Анализ тенденций развития инновационной деятельности свободных экономических зон узбекистана.....	872
Ачилова Ширин Шавкат кизи	
Korxonani boshqarish samaradorligini oshirish yo'llari	880
Nazarov Sherzod Abdusattor o'g'li	
Роль акционерных обществ в национальной экономике: анализ вклада крупных акционерных обществ в валовой внутренний продукт Узбекистана, их роль в создании рабочих мест и осуществлении инновационной деятельности	884
Халекеева Зоя Пирниязовна, Эшов Алишер Ахтамович	
Investitsiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini shakllantirishning mohiyati va nazariy asoslari	888
Ashurov Azizbek Asqaraliyevich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda erkin iqtisodiy zonalarining ahamiyati	892
Xakimova Gulzora Jamshidovna	
Xorijiy mamlakatlar miqyosida elektron xizmatlarning rivojlanish tendensiyalari va ularning ko'rsatkichlari.....	896
Xudoyorova Mehrangiz	
Iqtisodiy o'sish samaradorligini ta'minlashda tabiiy va moliyaviy resurslardan unumli foydalanish masalalari.....	901
Xomidova Kamola G'olib qizi	
"Silk road stations" turizm rastalarini tashkil etish loyihasini amalga oshirishning tashkiliy-iqtisodiy yo'nalishlari	907
Suxrob Ramazonovich Bobokalonov	
Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda fond bozorining rolini oshirish mexanizmlari.....	916
Kamilova Iroda Xusnitdinovna	
Transport xizmatlari bozorini shakllantirish va rivojlantirishning respublikamizdagi ahamiyati.....	921
Muxtorova Indirabonu Yasharbek qizi	
Banklarda kredit operatsiyalari hisobi va tahlilini takomillashtirish yo'llari.....	927
G'olib Tashmanov, Hilolaoy Egamberdiyeva	
Innovatsion iqtisodiyotda telemeditsina xizmatlarini tashkil etishning zamonaviy shakllari.....	933
S.M. Raximova	
Marketing tadqiqotlarining iqtisodiy mazmuni, turlari va bozorni segmentlarga ajratish masalalari.....	937
Valiyeva Aziza	
G'allachilik klasterlarini shakllantirishning zarurati, bosqichlari va faoliyatining xususiyatlari.....	942
Ilmuratov Shavkat Maxsumovich	

Boshqaruv hisobi tizimida budjetlashtirishning nazariy-metodologik jihatlarlari	949
Urmanova Umida Xakimdjanoyna	
Пути обеспечения инвестиционной привлекательности коммерческих банков узбекистана на основе зарубежного опыта	954
Тилеумуратов Азамат Азатович	
Temir yo'l transportida yo'lovchi tashish faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari	959
Ozatbekov Yusupxon Farhod o'g'li	
Mamlakatimizning eksport imkoniyatlari va muammolari.....	964
Ansabxon ZAKIROV	
Цифровизация и прогнозные параметры экспортного потенциала субъектов малого бизнеса	967
Мирзахаликов Бобир Бахтиёрович	
Зелёный энергопереход как фактор устойчивого развития энергетики Узбекистана.....	971
Юсупов Ёкуб Рустамович	
Модели и тенденции развития формирующихся финансовых рынков	978
Кадилова Хадича Тураевна	
Yashil iqtisodiyot xususiyatlari va rivojlanish omillari.....	983
Israilova Shoira Turg'unovna	
Davlat moliyaviy nazorati organlarining samaradorligini oshirish yo'nalishlari.....	987
Zuparov Abzaljon Batirjonovich	
Методика расчета устойчивого развития предприятий тэк на основе сводных интегральных индексов.....	991
Г.Ж. Аллаева	
Chet mamlakatlar pensiya tizimining o'ziga xos xususiyatlari.....	995
Tursunov Zohidxo'ja Orifovich	
Davlat fiskal va monetar siyosatining vujudga kelishi.....	1002
Xudaybergenova Nigora Turgunboyevna	
Aksiyadorlik jamiyatlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda banklarning rolini oshirish	1005
Saidaxmedova Aida Mirzayevna	
Xarajatlar hisobini mhxs asosida tan olishning o'ziga xos xususiyatlari	1010
Xaydarova Surayyo Nasirdinovna	

XARAJATLAR HISOBINI MHXS ASOSIDA TAN OLISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Xaydarova Surayyo Nasirdinovna

Toshkent kimyo xalqaro universiteti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada aksiyadorlik jamiyatlarida xarajatlar hisobini xalqaro standartlar asosida tashkil etish, buxgalteriya o'tkazmalarida aks ettirish va moliyaviy hisobotning tegishli moddalarida aks ettirish jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari, xarajatlar, sotilgan mahsulot tannarxi, davr xarajatlari, moliyaviy xarajatlar, foyda, zararlar hamda boshqashgan daromad to'g'risidagi hisobot.

Abstract: The article reveals aspects of organization of cost accounting in joint-stock companies based on international standards, reflection in accounting transfers and reflection in relevant items of financial statements.

Key words: International standards of financial reporting, expenses, cost of goods sold, period expenses, financial expenses, profit and loss and operating income statement.

Аннотация: Международные стандарты финансовой отчетности, расходы, себестоимость реализованной продукции, расходы периода, финансовые расходы, отчет о прибылях и убытках и операционных прибылях.

Ключевые слова: The article reveals aspects of organization of cost accounting in joint-stock companies based on international standards, reflection in accounting transfers and reflection in relevant items of financial statements.

KIRISH

Respublikamiz aksiyadorlik jamiyatlarida buxgalteriya hisobi milliy standartlar asosida tashkil etilib, uni xalqaro standartlarga transformatsiya qilish orqali amalga oshirilib kelinmoqda.

Bu esa aksiyadorlik jamiyatlari uchun moliyaviy hisobotni xalqaro standart asosida tuzish uchun ishonchli va shaffof ma'lumotlar shakllantirish uchun asos bo'lishiga qiyinchilik tug'dirmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda tijorat banklari, sug'urta tashkilotlari, aksiyadorlik jamiyatlari va yirik soliq to'lovchi korxonalar o'z faoliyatini xalqaro standartlar asosida yuritish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.02.2020 yildagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 4611-son¹ qarori[1] bilan yuritishni yo'lga qo'yishni maqsad qilib belgilaydi.

Moliyaviy natijalar, daromadlarni tan olish, xarajatlarni tan olish, moliyaviy hisobot, daromad, xarajat, foyda, zarar, daromadlar hisobi, zararlar hisobi, daromadlarning shakllanishi, xarajatlarning shakllanishi. Iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy hisobotlarining shaffofligini ta'minlash, moliyaviy natijalar ko'rsatkichlarini xalqaro standartlar talablari asosida shakllantirish, moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotlarning ishonchligini tasdiqlash muhim hisoblanadi. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida "Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash orqali kelgusi besh yilda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulotni – 1,6 baravar va 2030-yilga borib aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadni 4 ming AQSH dollaridan oshirish hamda "daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar" [3] qatoriga kirish uchun zamin yaratish" maqsadining qo'yilishi ham tashkilotlarda daromadlar hisobini xalqaro tajribalar asosida takomillashtirish borasida aniq vazifalarni belgilab berdi. Moliyaviy natijalar hisobi va hisobotiga oid muammolarni bartaraf etish moliyaviy natijalar to'g'risidagi axborotlarni xalqaro standartlar talablari darajasida shakllantirishni taqozo qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.04.2015 yildagi "Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4720-son² Farmoni, 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son³ Farmonlari, 2020 yil 24 fevraldagi "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-4611-son⁴ qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 28-iyuldagi "Davlat ulushi bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlari va boshqa xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini joriy etish to'g'risi-

1 <https://lex.uz/docs/4746047>

2 lex.uz/docs/2635197

3 lex.uz/docs/5841063

4 lex.uz/docs/4746047

da”gi 207-con⁵ qarori hamda mazkur sohaga oid yana bir qator normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur maqolada muhim metodologik asos bo’lib xizmat qiladi.

MHXS bo’yicha xarajatlarni 2-BHXS “Zaxiralar”, 10-BHXS “Hisobot davridan keyingi hodisalar”, 36-BHXS “Aktivlarning qadrsizlanishi”,

37-“Baholangan majburiyat, shartli majburiyat va shartli aktivlar”, 9-MHXS “Moliyaviy instrumentlar” 19-BHXS “Xodimlarning daromadlari”, 23-BHXS “Qarzlarni bo’yicha xarajatlar”, 5-MHXS “Sotish uchun mo’ljallangan uzoq muddatli aktivlar va tugatilgan faoliyat” nomli standartlar ochib beradi.

Shu sababli xarajatlar hisobini xalqaro standartlar asosida hisobga olish muhim bo’lib hisoblanadi.

Xarajatlar hisobi korxona moliyaviy faoliyatining eng muhim qismlaridan biri hisoblanadi. Korxonaning moliyaviy holati va uning samaradorligi to’g’risidagi to’liq axborotni taqdim etishda xarajatlarni to’g’ri hisobga olish muhim ahamiyatga ega. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (MHXS)ga asoslangan xarajatlar hisobi nafaqat korxonaning to’lov qobiliyati va moliyaviy barqarorligini ko’rsatadi, balki uning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi.

MHXS asosida xarajatlarni tan olish

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlarida xarajatlar, asosan, ikki turga ajratiladi:

1. To’g’ridan to’g’ri xarajatlar — bevosita mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko’rsatish jarayoni bilan bog’liq xarajatlar.

2. Bevosita xarajatlar — korxonaning umumiy faoliyatini ta’minlash uchun qilingan, lekin bevosita mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko’rsatish bilan bog’liq bo’lmagan xarajatlar.

MHXS 1 (“Moliyaviy hisobotni taqdim etish”) standartlariga ko’ra, xarajatlar to’g’ri hisobga olinishi va o’z vaqtida tan olinishi kerak. Bu esa korxonaning moliyaviy natijalarini haqqoniy aks ettirish uchun muhimdir.

Xarajatlarni tan olishning asosiy tamoyillari

MHXS asosida xarajatlarni tan olishda quyidagi tamoyillarga amal qilish zarur:

1. Hisoblash usuli: har qanday xarajat uning vaqtida amalga oshirilishi bilan emas, balki moliyaviy natijalarga ta’sir ko’rsatgan davrda tan olinadi. Masalan, mahsulot sotilganidan so’ng bu mahsulot ishlab chiqarishga sarflangan xarajatlar tan olinishi kerak.

2. Muvofiqlik tamoyili: xarajatlar u bilan bog’liq daromad bilan bog’lab tan olinadi. Ya’ni muayyan tovar yoki xizmatdan tushgan daromad qaysi davrda e’tirof etilgan bo’lsa, ushbu daromadga bog’liq xarajatlar ham o’sha davrda tan olinishi kerak.

3. Aniqlik va to’liqlik: har qanday xarajat moliyaviy hisobotlarda aniq aks ettirilishi kerak. Xarajatlarni kamaytirish yoki ustafodan chiqarib tashlash mumkin emas, chunki bu moliyaviy natijalarni buzib ko’rsatishi mumkin.

MHXS asosida xarajatlarni turkumlash

MHXS xarajatlarni turli kategoriyalarga ajratish imkonini beradi, bu esa korxonaning samaradorligini to’g’ri baholashga yordam beradi. Xarajatlarning asosiy turlari quyidagilar:

1. Amaliyot xarajatlari: Korxonaning kundalik faoliyati bilan bog’liq xarajatlar. Bularga ish haqi, xomashyo, energiya sarflari, ishlab chiqarish xarajatlari va boshqalar kiradi.

2. Moliyaviy xarajatlar: Bularga kreditlarni to’lash bo’yicha foiz xarajatlari, valyuta operatsiyalari bilan bog’liq xarajatlar kirishi mumkin.

3. Amortizatsiya va qoldiq qiymatlar: korxonaning asosiy vositalari va aktivlari bilan bog’liq xarajatlar. Ushbu xarajatlar aktivlar qiymatining kamayishi sababli to’g’ridan to’g’ri moliyaviy hisobotlarda aks ettiriladi.

4. O’zga xarajatlar: Bunga g’ayriishlab chiqarish xarajatlari, jamg’armalar va soliqlar bilan bog’liq xarajatlar kirishi mumkin.

Xarajatlarni baholash va hisobga olishning ahamiyati

MHXS asosida xarajatlarni to’g’ri hisobga olish nafaqat to’g’ri moliyaviy hisobotlarni tayyorlashda, balki strategik rejalashtirishda ham muhim ahamiyatga ega. Xarajatlarni to’g’ri baholash va hisobga olish quyidagi afzalliklarni beradi:

- korxonaning to’lov qobiliyatini to’g’ri baholash;
- moliyaviy barqarorlikni saqlash va oshirish;
- soliq to’lovlarini aniq hisoblash;
- investorlar va kreditorlar uchun ishonchli axborot taqdim etish.

MHXS bo’yicha xarajatlarni tan olish va tasniflash

MHXS (Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari) bo’yicha xarajatlarni to’g’ri tan olish va tasniflash korxonaning moliyaviy holati va samaradorligini to’g’ri baholash uchun juda muhimdir. Har bir standart turli xil xarajatlarni aniqlab beradi va ularni moliyaviy hisobotlarda qanday aks ettirish lozimligini belgilaydi.

1. 2-BHXS – “Zaxiralar” (Inventories)

2-BHXS asosida zaxiralar xarajatlari korxonaning tovarlarni ishlab chiqarish yoki sotish uchun sarflagan

moddiy resurslari sifatida tan olinadi. Ushbu standartga ko'ra, zaxiralar qiymati ishlab chiqarish xarajatlari, bevosita mehnat xarajatlari va ishlab chiqarishga bog'liq boshqa to'g'ridan to'g'ri xarajatlarni o'z ichiga oladi. Qo'shimcha ravishda, har qanday ortiqcha yoki kamib ketgan zaxiralar, joriy bozor qiymatiga qarab qayta baholanishi kerak.

2. 10-BHXS – “Hisobot davridan keyingi hodisalar” (Events After the Reporting Period)

Ushbu standart hisobot davridan keyingi hodisalar tufayli vujudga keladigan xarajatlarni tan olishni tartibga soladi. Bunday hodisalar, agar ular hisobot davrida mavjud bo'lgan vaziyatlarni o'zgartirsa, moliyaviy hisobotlarda aks ettirilishi kerak. Masalan, talab qilinmagan qarzlari yoki qonuniy majburiyatlar.

3. 36-BHXS – “Aktivlarning qadrsizlanishi” (Impairment of Assets)

36-BHXS aktivlar qadrsizlanishiga oid xarajatlarni tan oladi. Ushbu standart aktivlar qiymatining kamayishi va uning natijasida yuzaga kelgan xarajatlarni qanday aniqlash va hisobga olish bo'yicha yo'riqnomalar beradi. Agar aktivning baholangan qiymati uning bozor qiymatidan ancha yuqori bo'lsa, u holda uning qadrsizlanishini tan olish va tegishli xarajatlarni aks ettirish kerak.

4. 37-BHXS – “Baholangan majburiyat, shartli majburiyat va shartli aktivlar” (Provisions, Contingent Liabilities and Contingent Assets)

Ushbu standart baholangan majburiyatlar va ular bilan bog'liq xarajatlarni tan olish qoidalarini belgilaydi. Korxonalar hisobot davrida paydo bo'lgan, lekin hali amalga oshirilmagan, baholangan xarajatlarni hisobotlarda tan olishlari kerak. Masalan, qonunbuzarlik yoki kompensatsiya to'lovlari kabi majburiyatlar.

5. 9-MHXS – “Moliyaviy instrumentlar” (Financial Instruments)

9-MHXS moliyaviy instrumentlar, shu jumladan, qarzlari, aksiyalar va turli moliyaviy uskunalar bilan bog'liq xarajatlarni tan olish va baholash qoidalarini belgilaydi. Ushbu standart qarz bo'yicha foiz xarajatlarini, moliyaviy aktivlarning qiymatini o'zgartirish bo'yicha xarajatlarni o'z ichiga oladi.

6. 19-BHXS – “Xodimlarning daromadlari” (Employee Benefits)

19-BHXS xodimlar uchun xarajatlar, jumladan, ish haqi, pensiya to'lovlari va boshqa bonustar bilan bog'liq xarajatlarni tan olish qoidalarini belgilaydi. Ushbu standart xodimlarning daromadlari hisobotlarida ularning kelgusidagi to'lovlari bilan bog'liq barcha xarajatlar aks ettirilishi kerakligini talab qiladi.

7. 23-BHXS – “Qarzlari bo'yicha xarajatlar” (Borrowing Costs)

23-BHXS kreditlar va qarzlari bilan bog'liq xarajatlarni tan olishni tartibga soladi. Ko'pincha qarz olish bilan bog'liq xarajatlar, masalan, foiz to'lovlari yoki qarzni jalb qilish xarajatlari, moliyaviy hisobotlarda to'g'ridan to'g'ri operatsion xarajatlar sifatida tan olinadi. Ammo ayrim hollarda kapitallashtirish shartiga ko'ra, bu xarajatlar aktiv qiymatiga qo'shilishi mumkin.

8. 5-MHXS – “Sotish uchun mo'ljallangan uzoq muddatli aktivlar va tugatilgan faoliyat” (Non-Current Assets Held for Sale and Discontinued Operations)

5-MHXS faoliyati tugatilgan va sotish uchun mo'ljallangan uzoq muddatli aktivlar bilan bog'liq xarajatlarni qanday tan olish va hisobotlarda aks ettirish bo'yicha ko'rsatmalar beradi. Ushbu aktivlar va faoliyatlarga oid xarajatlar ularning qoldiq qiymati va kelajakdagi sotilish qiymatlari asosida baholanishi kerak.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Xo'jalik yurituvchi subyektlarida moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot – bu shunday moliyaviy hisobotki, qaysiki unda ma'lum bir davr uchun firma va kompaniyaning daromadlari va hisobga olingan xarajatlari umumlashtiriladi. Professor M.B. Kalonov xarajatlar hisobini yanada takomillashtirish yuzasidan o'z fikrlarini qo'yidagicha keltirgan [14]. “Korxona xarajatlarini ham daromadlar bilan bir xil uslubiyot asosida hisobini yuritish, xarajat turlari to'g'risidagi ma'lumotlarni hisob va hisobotdan aniq olish imkoniyatini yaratish, daromad va xarajatlari o'rtasidagi qiyoslanuvchanlikni ta'minlash maqsadida korxona xarajatlarini — “Faoliyat bilan bog'liq xarajatlari” va — “Boshqa xarajatlari va zararlarga ajratish” va “...buxgalteriya hisobida xarajatlari hisobini yuritishda va hisobotda aks ettirishda quyidagi maqsadlar doimo asos qilib olinishi lozim:

1. Xo'jalik yurituvchi subyekt rentabelligini aniqlash;
2. Subyektning bozor raqobatbardoshligini aniqlash;
3. Soliq solinadigan bazani aniqlash.

Ammo amaldagi uslubiyot asosida hisob yuritish va mazkur hisob yuritish asosida shakllantirilgan hisobotlar rentabellik, subyektning bozor raqobatbardoshligini hamda rentabellikni to'g'ri hisoblash imkonini bermasligi asoslanganligini ilmiy jihatdan isbotlab bergan. Professor A.Z. Avlaqulovning ta'kidlashicha, “Axborotlarning shaffofligi iqtisodiy kategoriyalarning to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq. “Chiqim”, “sarf” va “xarajat” kategoriyalarini chuqur tahlil qilish buxgalteriya hisobida muhim masalalardan biridir. Chunki ushbu kategoriyalar xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining asosiy ko'rsatkichlaridan biri bo'lgan mahsulot tannarxining to'g'ri shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi”, ya'ni “...xarajatlari – iqtisodiy asoslangan va hujjat bilan tasdiqlangan sarflar bo'lib, muayyan davr oralig'ida aktivlarning kamayishi yoki majburiyatlarning ko'payishiga olib keladi”

[15]. Sh.A. Pardayeva tomonidan xarajatlarni hisobga olishni takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflar oldiga surilgan. "Target-kosting" hisob tizimini transformatsiya qilish natijasida "Baho - Foyda = Tannarx" modeli orqali yondashish natijasida xarajatlarni nafaqat kelgusi istiqbolda, balki mahsulotni ishlab chiqarishini loyihalashtirish paytidayoq ko'ra bilish, hisobga olish va nazorat qilish imkoniyatini yaratdi:

- eng avvalo va doimiy tarzda bozor va xaridor talabiga moslashish;
- bozordagi holatdan kelib chiqib belgilangan foyda miqdoriga ega bo'lish uchun mahsulotning tannarxini kalkulyatsiya qilish;

- mahsulot tannarxini kalkulyatsiya qilishda uning sifatiga xaridor tomonidan qo'yiladigan talablarni to'liq singdirishga" [16] erishilishi alohida ta'kidlab o'tilgan.

A.X. Azlarovning fikricha, "...tarmoqda umumishlab chiqarish xarajatlari xar bir mahsulotning turiga asosiy ishlab chiqarishdagi ishchilarning mehnat xaqiga nisbatan mutonosib taqsimlanmoqda. Bu esa qo'l mehnati yuqori bo'lgan korxonalarda tannarxning oshib ketishiga sabab bo'lmoqda..." [17].

R.Obidovning fikricha esa "...klasterlarda xarajatlarni tasniflash va hisobini yuritishda ularni vujudga kelishi va iqtisodiy mazmuniga mosligini ta'minlash, klaster tizimidagi korxonalarning xarajatlari to'g'risida to'liq va ishonchli axborotlarni shakllantirish, mahsulot tannarxini to'g'ri aniqlash..." [10] bugungi dolzarb masalalardan biri ekanligini ta'kidlaydi. Shu nuqtayi nazardan klaster tizimida buxgalteriya hisobining o'ziga xosligi ular faoliyatda qilinayotgan xarajatlar hisobi bilan bog'liq masalalarni jiddiy muhokama qilishni talab etadi.

Yuqorida olimlar keltirilgan ta'riflarni har tomonlama tadqiq etgan holda quyidagi mualliflik ta'rifi shakllantirildi: "Xarajatlar – ishlab chiqarish tannarxi va davr xarajatlari tarkibidan iborat bo'lib, xususiy kapitaliga nisbatan talab qilish huquqlari egalari taqsimlashlar bilan bog'liq bo'lmagan xususiy kapitalning kamayishiga olib keladigan aktivlarning kamayishi yoki majburiyatlarning oshishidir".

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada tizimli yondashuv, analiz va sintez, funksional va qiyosiy tahlil, guruhlash, induksiya va deduksiya, prognozlash, mantiqiy xulosalash, statistik ma'lumotlarni taqqoslash va boshqa usullar qo'llanilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR

Xarajatlar – hisobot davrida iqtisodiy foydaning aktivlarning chiqib ketishi yoki ulardan foydalanish shaklida kamayishi, shuningdek, qatnashchilar o'rtasida kapitalning kamayishiga olib keluvchi majburiyatlarning yuzaga kelishidir.

Zaxiralarni xarid qilishda xarajatlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

- tovarlarni xarid qilish;
- tovarlarni tashish, ortish va tushirish bo'yicha xarajatlar;
- import bojlari;
- soliqlar va boshqalar.

Shuningdek, zaxiralar sof sotish qiymati yoki tannarxdan qaysi biri kichik bo'lsa, o'sha qiymat moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotning joriy aktivlar bo'limidagi tovarlar qoldig'ida aks ettiriladi (1-jadval).

1-jadval. TMZlarni hisobga olish tartibi.

Tannarx usuli	Sof sotish qiymati		MHXT	FZBUDTH
	Sotilgan mahsulot tannarxi	Sotish xarajatlari		
100	110	20	90	10
120	160	35	120	Mavjud emas

10-BHXS "Hisobot davridan keyingi hodisalar" nomli standartga asosan hisobot davridan keyingi tuzatishni talab etadigan hodisalar natijasida xarajatlar tarkibida o'zgarish yuzaga kelishi mumkin.

Debitorlik qarzdorliklari tarkibida ahamiyatga ega bo'lgan kontragentlardan biri bankrot deb e'lon qilindi. Ushbu hodisa hisobot sanasidan keyin sodir bo'lsa ham lekin bu hisobot davrida mavjud bo'lgan muomalalar bo'lib, buning natijasida debitorlik qarzdorligi xarajat sifatida tan olinishi mumkin va moliyaviy hisobotlarga ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

1. "Investitsion mulk – bu ko'chmas mulk bo'lib, qisqa muddatli ijaraga berish maqsadida ma'muriy yoki ishlab chiqarish, savdo maqsadida foydalanish mumkin bo'lgan yer va binodir".

2. Ko'chmas mulkni investitsion mulk va egasi foydalanadigan ko'chmas mulk sifatida e'tirof etish maqsadga muvofiq.

3. Egasi foydalanadigan ko'chmas mulk bo'lib – ishlab chiqarish, tovarlar yetkazib berish, xizmatlar ko'rsatish va ma'muriy maqsadlarda foydalaniladigan 16-BHXS "Asosiy vositalar" standartiga ko'ra tashkilotning o'z egaligidagi mulk va 16-MHXS "Ijara" standartiga ko'ra, foydalanish huquqidagi aktiv sifatida ijaraga olingan aktiv hisoblanadi.

4. Investitsion mulkni uzoq muddatli aktivlar sifatida asosiy vositalarda alohida investitsion mulk moddasini hisobga olish lozim, bu esa xalqaro standartlar asosida uzoq muddatli aktivlar hisobini to'g'ri tashkil etish va yuritish uchun xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, investitsion mulkni balansga kirim qilishda dastlabki va boshlang'ich qiymatlarda kirim qilinadi, bu esa korxona hisob siyosatida belgilanadi, ammo haqqoniy qiymatda dastlabki qiymatda aks ettirish imkoni bo'lmaydi, bu esa uning qiymatini baholashdagi farqlarni keltirish chiqarishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма етти йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. <http://www.uzlidep.uz/news-of-uzbekistan/2813>
2. Обидов Р.Р. "Кластер тизимида харажатлар ҳисобини такомиллаштириш" мавзусида иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси автореферати. Т.: -2021.
3. Обидов Р.Р. Кластер тизимида бухгалтерия ахборотининг зарурияти // Молия ва банк иши электрон илмий журнали 2020 йил, V сон. сентябрь-октябр.
4. Хакимов З. Тўқимачилик саноатида кластерларни шакллантиришнинг ижтимоий-иқтисодий самарадорлиги. Бизнес-эксперт журнали 2019 йил 4-сон. 4-б.
5. Ҳасанова Р.Б. Пахта-тўқимачилик кластерларида бошқарув сегментар ҳисоби ва ҳисоботи самарадорлигини аниқлашнинг услубий жиҳатлари // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 5, sentyabr-oktyabr, 2020-yil.
6. Калонов М.Б. Корхоналарда даромадлар ва харажатлар ҳисоби ҳамда таҳлили методологиясини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Т.: -2019.
7. Авлоқулов А.З. Молиявий натижалар ҳисоби ва аудити методологиясини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати.
8. Д.Э.Норбеков, А.Н.Тўраев, Ш.Ш.Рахмонов. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари. Ўқув қўлланма. Т.: Иқтисод-молия, 2019. 332 б.
9. Пардаева Ш.А. Хўжалик субъектларида молиявий натижаларнинг стратегик бошқарув ҳисобини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Doctor of Philosophy) диссертацияси автореферати. Т.: -2021.
10. Азларов Д.Х. Нон маҳсулотлари ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ва таҳлилини такомиллаштириш.
11. Хоружий Л.И. ва бошқалар. Бухгалтерский учет затрат на производство и калькулирование себестоимости продукции в сельскохозяйственных организациях. М.: Издательство "Альфа-Прис", 2005. 224 с.
12. Ташназаров С.Н. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида молиявий ҳисоботнинг назарий ва методологик асосларини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Тошкент-2019 йил.
13. Harcheva I.V., Postnikova L.V., Makunina I.V., Mirontseva A.V., Gupalova T.N., Evgrafova L.V., Ukolova A.V., Kuznetsova E.I., Telegina Zh.A. Modern problems of information, accounting and financial support for sustainable development of agribusiness. Moscow, 2015, 163 p.
14. Интернет манбалари:
15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги "Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-4611-сон қарори. <https://lex.uz/docs/4746047>
16. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги "Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар матнини тан олиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида"ги 507-сон қарори. <https://lex.uz/docs/4966554>
17. Ўзбекистон Республикаси молия вазирининг 2022 йил 10 ноябрдаги "Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари ва унга тушунтиришлар матнини тан олиш тўғрисида" 61-сон буйруғи. (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2022 йил 9 декабрда рўйхатдан ўтказилди, рўйхат рақами 3400). <https://lex.uz/uz/docs/6312360>
18. 40-сон "Инвестицион мулк" бухгалтерия ҳисобининг халқаро стандарти.
19. 36-БҲҲС "Активларнинг қадрсизланиши", 37-БҲҲС "Баҳоланган мажбурият, шартли мажбурият ва шартли активлар", 9-МҲҲМ "Молиявий инструментлар", 19-БҲҲС "Ходимларнинг даромадлари", 10-БҲҲС "Ҳисобот

- давридан кейинги ҳодисалар”, 23-БҲХС “Қарзлар бўйича харажатлар”, 2-БҲХС “Захиралар”, 5-МҲХС “Сотиш учун мўлажалланган узоқ муддатли активлар ва тугатилган фаолият”.
20. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси 2017 йил. www.lex.uz
 21. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонуни. Янги таҳрири. 2016 йил 13 апрел, ЎРҚ-404-сон. www.lex.uz
 22. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>
 23. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-5853-сонли Фармони. www.lex.uz
 24. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Тошкент 2022 йил 20 декабр йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси. // Халқ сўзи, 2020 йил 21 декабрь.
 25. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4611-сонли Қарори. <https://lex.uz/docs/4746047>
 26. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатларининг таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисида”ги Низомни тасдиқлаш бўйича Қарори. 1999 йил 5 февраль, 54-сон. www.lex.uz
 27. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 12 декабрдаги “Ўзбекистон Республикасида замонавий уруғчилик кластерларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 986-сонли Қарори. <https://lex.uz/docs/4640331>
 28. Edvard Lorenz, Bengt-Ake Lundvall. A multi-level analysis of individual competence, labour market structure and systems of education and training. Cambridge Journal of Economics, Volume 35, Issue 2, 1 March 2017, Pages 269–294, <https://doi.org/10.1093/cje/beq014>
 29. <http://www.mf.uz> (Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий вебсайти).
 30. <http://www.ifrs.org/Pages/default.aspx>

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

